

LÆRERVEJLEDNING

Forløbets navn	Navneord med r-udfordringer
Nøgleord/tags	Morfologisk opmærksomhed, morfologi, ordspecifikke stavemåder
Evt. branchetoning	<p>Materialet er som udgangspunkt ikke rettet mod en bestemt branche, men retter sig mod et ordmateriale, som er relevant i en professionskontekst. I mange brancher vil man således have brug for at mestre ord som sælgere, lærere, chauffører, kontorer, varer, ture og mure, da ordene har en naturlig placering i mange professionskontekster.</p> <p>Desuden er det værd at bemærke, at der mulighed for at branchetone materialet ved at lade deltagerne undersøge de former fra hver af kategorierne, som findes inden for deres felt: i stil med fx <i>føntørrer</i>, <i>frisør</i>, <i>frisure</i>, <i>hovedbundskur</i> og <i>hår</i>.</p>
Forløbets omfang	Ca. fem lektioner.
Forløbets overordnede formål	<p>Det overordnede formål er at styrke deltagernes stavefærdigheder i arbejdsrelateret skrivning. Staveproblemer i relation til r-påvirkning ved flertalsendelser for navneord, der ender på er, r, rd eller re i stammen, er hyppigt forekommende hos voksne ordblinde. Forløbet identificerer fire typer af navneord med r-udfordringer, hvor der er et godt sted at sætte ind med undervisning. Dels fordi det er et let afgrænset område, dels fordi det retter sig mod frekvente ord, deltagerne kan have brug for at stave, men som ofte giver vanskeligheder. Det viser sig både ved flertalsbøjninger i såvel ubestemt og bestemt form i hyppigt forekommende ord, som fx <i>lærere</i>, <i>direktører</i>, <i>varer</i> og <i>ture</i>.</p> <p>Formålet er således også at vise, at grammatisk opmærksomhed kan give redskaber til at overkomme disse staveudfordringer.</p> <p>Dette forløb bygger konkret videre på forløbet <i>Agentafledninger med -er</i>, der også kan tilgås på Ordblindematerialer.dk.</p>

Forløbets skriftsproglige færdighedsmål	<p>Målet med forløbet er, at deltagerne:</p> <ul style="list-style-type: none">• Får strategier til at minimere og/eller overkomme stavefejl der er relateret til r-påvirkning i navneord.• Kan se fordelene ved at kombinere fonologisk, morfologisk og ortografisk opmærksomhed.
Forløbet vigtigste delmål	<p>Delmålene er at deltagerne:</p> <ul style="list-style-type: none">• bliver opmærksomme på, hvornår og hvorfor r i stammen skaber stavemæssige udfordringer.• bliver opmærksomme på, hvordan en morfemstrategi kan bidrage til at finde de rette bøjningsmorfemer i tilfælde, hvor en lydstrategi ikke kan stå alene.• kan identificere navneord, som ender på r i stammen, som enten <i>sælger-ord</i>, <i>komfur-ord</i>, <i>vare-ord</i>, <i>tur-ord</i> eller <i>falske tur-ord</i> (nb! <i>Falske tur-ord</i> er, som navnet antyder, en skyggekategori af tur-ordene, hvilket forklares længere nede)• kender og husker det bøjningsmønster og de bøjningsmorfemer, som knytter sig til målordene i de fire kategorier,• bruger strategierne vedrørende de fire kategorier ud fra et af læreren tilvejebragt ordmateriale.• anvender bøjningsmønstrene for de fire kategorier i en opstillet kontekst.• anvender viden og færdigheder i egen skrivning til at minimere stavefejl forårsaget af r-påvirkning.
Deltagerforudsætninger	<p>Det er en forudsætning:</p> <ul style="list-style-type: none">• at deltagerne i talt sprog kan producere bøjningen af de givne navneord. I den forbindelse kan både indistinkt udtale og dansk som andet- og fremmedsprog give vanskeligheder, som du som lærer bør være opmærksom på. Forløbet kan dog også være anledning til at styrke fonologiske og ortografiske repræsentationer ved at arbejde med overdistinkt udtale og opmærksomhed på ordenes stavemåder.• at deltagerne kan udpege navneord i en tekst ud fra de almindeligste strategier, der knytter sig til bøjningsforhold og semantiske forhold: fx spørgestrategien "en/et" eller

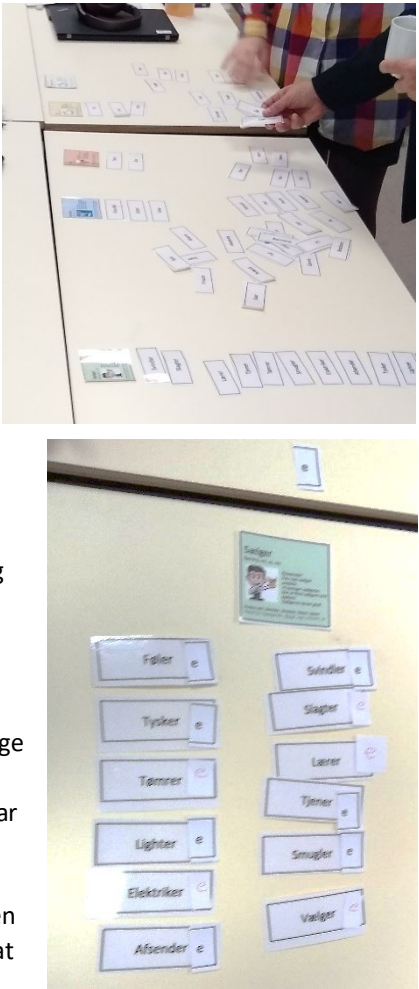
	<p>betydningsstrategien ”er det et levende væsen, en ting eller et begreb?”</p> <ul style="list-style-type: none">• at deltagerne kan morfemdele navneord, sådan at de kan isolere roden både i forhold til sammensatte navneord og i forhold bøjningsendelser.• at deltagerne kender og behersker de almindelige bøjningsmønstre for navneord, som ikke (nødvendigvis) ender på r, inden for systematikken <i>dag, uge, måned, år</i>. Denne systematik kan relativt hurtigt introduceres og memoreres. Sørg dog for at holde ord med r-påvirkning ude (erstat ”år” med fx ”mus” når I øver).
Hvad skal underviseren og deltagerne bruge?	Underviseren skal printe, laminere og klippe spilbrikkerne fra lamineringsarket til <i>Match og bøj</i> -spil. Spillet kan genbruges, når først det er forberedt. Øvrige deltagerark printes (udskrevet på enkelt sider, ikke på begge sider). Opgave 14-15 kan med fordel skrives med tekstbehandling og LST.
Referencer	<p>Alle tekster er selvproducerede, bl.a. med inspiration fra materialer udarbejdet af Louise Nøttrup Grotrian og fra Finn Jakobsens <i>Dansk træning 3</i>, 2. udg. 2. opl. Gyldendal 2004.</p> <p>I forhold til cl-aktiviteten ”Match og bøj” er der hentet inspiration fra materialet: <i>Hvad er på spil?</i> af Gitte Boe & Mie Christensen, Specialpædagogisk Forlag 2017.</p> <p>Alle illustrationer er selvproducerede ved hjælp af AI DALL-E 2 (https://openai.com/dall-e-2/).</p>

FORLØBET	
Lektion 1	<p>Mål for lektion 1 (intro, opgave 1 til 5):</p> <ul style="list-style-type: none">• Deltagerne skal opnå indledende kendskab til problematikken vedr. r-påvirkning, så de forstår rationale bag forløbet og bliver motiverede i deres tilgang.• Deltageren skal blive bevidste om at bøjningerne er de samme som for systematikken <i>dag, uge, måned, år</i> samt <i>agentafledningen -er</i>. Således bliver de opmærksomme på, at det de allerede kan, eller kan lytte sig frem til, kan bruges ift. ordene i dette forløb med r-påvirkning.

	<ul style="list-style-type: none">• Deltageren skal have en første forståelse og et indledende overblik over de fire kategorier af navneord (samt skyggekategori) med r-udfordringer og deres mål-ord: <i>sælger-ord, komfur-ord, vare-ord, tur-ord</i> og <i>falske tur-ord</i>. <p>Deltageren skal kunne bøje hver af de fire kategorier af navneord med r-udfordringer i ubestemt flertal i tilrettelagte bøjningsskemaer.</p>
	<h3>Introduktion</h3> <p>Underviseren lader eventuelt en deltager læse oplægget til forløbet højt, eventuelt med en talesyntese, hvis det kan tilgodese en pædagogisk pointe. Oplægget finder du forrest i "Deltagerark med opgaver til de fire typer af navneord".</p> <p>Introduktionen skal give et indledende kendskab til problematikken vedr. r-påvirkning, så deltagerne forstår rationalet bag aktiviteten, de skal i gang med.</p> <p>R-påvirkningsproblematikken er kompleks: Mange deltagere i OBU har en forståelse af, at det er specielt for dem, at de ikke kan høre forskel på formerne. Det er derfor en vigtig pointe er, at mange former netop lyder ens (fx vare/varer), eller kun har minimale (eller ingen) udtaleforskelle i daglig tale (fx pære, lærere).</p> <p>Vær dog også opmærksom på, hvis deltageren har decideret indistinkt udtale, og fx siger "flere tur" [tuɾ?] i stedet for "flere ture" [tu:ɿ].</p> <p>Deltagerne skal have viden om, at flertal ubestemt dannes ved at tilføje e, r eller er afhængigt af, hvordan <i>ordets stamme ser ud</i>. Voksne ordblinde kan fx komme til at udelade e på <i>sælgere</i> fordi r'et i "sælger" ligner flertal, eller udelade r på <i>varer</i> fordi e'et i "vare" ligner flertal.</p>
	<h3>Opgave 1 til 5 - Overblik og opgaverne Udfyld de manglende bøjninger</h3> <p>I opgave 1 til 5 introduceres de fire kategorier og deres mål-ord samt "ekstra-" eller "skyggekategori" <i>falske tur-ord</i>.</p> <p>Inden for hver kategori listes en række kendetegn op. Først gives under overskriften "eksempler" eksempler på ordet og dets bøjning i en kontekst i form af sætninger og dernæst på typiske ord inden for kategorien, både i forhold til det morfologisk og det semantiske indhold. Dernæst omtales de lydæssige forhold, som er karakteristiske for kategorien, og herefter udpeges antal stavelser eller visuelle forhold, som kan bidrage til at genkende ordene inden for den enkelte kategori. Sidst omtales forhold omkring ordenes bøjning og betydning, som er relevante for at finde og bøje kategoriens ord.</p> <p>Nedenfor beskrives forhold, som du som underviser med fordel kan være opmærksom på i forhold til de fire typer.</p>

	<p>Sælger-ord</p> <p>I forhold til denne type henvises også til den udførlige beskrivelse, der er i <i>Agentafledning med –er</i> som ligger på Ordblindematerialer.dk</p> <p>Sælger-ordene er valgt som første kategori, fordi den kan betragtes som den mest hyppige, idet den med sin nomina agentis-afledning, er en udtømmelig kategori.</p> <p>Komfur-ord</p> <p>Bemærk først og fremmest den semantiske lighed mellem komfur-ordene og sælger-ordene. Mange af de endelser, som kvalificerer fremmedordene i komfur-kategorien, er faktisk også agensformer, jf. fx <i>chauffør, ambassadør, vikar</i> og <i>antikvar</i>.</p> <p>I forhold til kriteriet om tryk på sidste stavelse skal det bemærkes, at dette kun er en hovedregel, og at der er undtagelser, typisk ved de ord, som ender på "-or", fx "traktor". Generelt er der heller ikke enighed om udtalen i ubestemt flertal sammenlign fx "mo'torer" over for "motorer", "radia'torer" over for "radi'atorer".</p> <p>Vare-ord</p> <p>Ordmateriale i denne kategori er ret begrænset, til gengæld er flere af ordene hyppige ord, som tillige er produktive i forhold til sammensætninger (se de vedlagte ordlister), fx <i>pære, vare, genre</i>.</p> <p>Finn Jakobsens oprindelige materiale (se referencer) medtager også ord, der ender på "rde". Disse er udeladt her, fordi kun to af dem har stumt d (kårde og gærde), mens resten har hårdt d: fx <i>hyrde</i>. Dem med hårdt d, passer således ikke ind i r-problematikken, og alle "-rde"-ord udelades derfor her. Bemærk at -rd til gengæld indgår ved såvel tur-ord som falske tur-ord.</p> <p>Mht. de lydmæssige forhold vedrørende kategorien skal du som underviser være opmærksom på, at når der i sidste stavelse foruden r også optræder a eller å (eller tilsvarende lyd), som i <i>hare</i> og <i>tåre</i> (og <i>aborre</i>), så gør vi blot vokalen lang: /ha:a/ og /tø:.ø/ (og [abø:ø]). Det betyder, at staveren reelt set skal kende endnu en udtalevariant af de drilske endelser – og ikke kan sammenligne udtalen af ord i vare-kategorien med -are og -åre med de øvrige stavemønstre i kategorien, fx -ore, -ure (pore, fure) mv. Når mål-ordet "vare" (/va:a/) alligevel er valgt, skyldes det, at ordet er hyppigt, og at ordet jo også ender på "re", hvilket er kategoriens kendetegn.</p> <p>Tur-ord</p> <p>Ordmaterialet i tur-kategorien er – på linje med vare-ordene – relativt begrænset i forhold til antal, men også her er der tale om hyppige og produktive ord.</p>
--	---

	<p>En udfordring i forhold til at finde et målord til denne kategori har været, at disse enstavelsesord både kan ende på r og rd. Jeg har prøvet at imødegå dette ved at have eksempelord med rd, hvor denne endelse er understreget, så den er repræsenteret både ved første gennemgang i arket til deltagerne og i præsentationen ved spillkortene i Match og bøj-spillet.</p> <p>Falske tur-ord</p> <p>Den væsentligste udfordring i forhold til tur-ordskategorien er imidlertid ikke r/rd-problematikken, men at cirka halvdelen af ordene i kategorien bøjes som "år" i systematikken: "dag, uge, måned, år". Dvs. at de ikke tilføjer noget i ubestemt flertal.</p> <p>Når jeg har valgt at lave en "skygge-kategori" i stedet for en rigtig kategori, skyldes det, at de falske tur-ord ikke har de samme r-udfordringer i ubestemt flertal som ordene i de øvrige kategorier, idet der ikke tilføjes nogen endelse, og der dermed ikke er nogen lyd at forveksle med andre bøjninger.</p> <p>Når skygge-kategorien er inddraget, skyldes det således, at den er vigtig at kende for at kunne bruge den systematik, som dette forløb vil formidle. En deltager fra afprøvningen formulerede det sådan, at "man skal vide, at det kan gå to veje med tur-ordene."</p> <p>Vær opmærksom på de homonyme former i tur-/falske turord-kategori, jf. tur-ordet "en fyr" (person), over for et falske tur-ord "et fyr" (forbrændingsovn).</p>
Lektion 2	<p>Mål for lektion 2 (Opgave 6 til 10)</p> <ul style="list-style-type: none">• Deltageren kan indsætte ord fra samme kategori i den rigtige kontekst.• Deltageren kan bøje de indsatte ord i ubestemt flertal i den opstillede kontekst.• Deltageren kan bøje ord i en opstillet kontekst, hvor de selv skal bestemme kategorien. <p>Opgave 6 til 9 - Indsæt og bøj-øvelser</p> <p>Med opgaverne 6 til 9 er der fokus på at konsolidere de fire bøjningsformer i ubestemt flertal en kategori ad gangen.</p> <p>Opgave 10 - Indsæt og bøj-øvelser, blandede øvelser</p> <p>I opgave 10 øges sværhedsgraden, idet deltageren her i en givet kontekst selv skal bestemme kategorien.</p>

Lektion 3	<p>Mål for lektion 3 (Spil Match og bøj, husk at laminere)</p> <ul style="list-style-type: none">• Deltageren kan i samarbejde med de andre deltagere og med evt. støtte fra underviseren matche ord fra de fire kategorier.• Deltageren kan i samarbejde med de andre deltagere og med evt. støtte fra underviseren påsætte de rigtige bøjningsendelser på de matchede ord fra de fire kategorier. <p>Spil: Match og bøj (Lamineringsark)</p> <p>Formål</p> <p>At tale sammen og tilegne sig systematikken og spørgeteknikken i forhold til at indplacere ordene efter de fire kategorier.</p> <p>Selve spillet</p> <p>Brikkerne lamineres og klippes ud.</p> <p>Deltagerne lægger kategorikortene op på bordet, og ordkortene blandes.</p> <p>Herefter skiftes deltagerne til at tage og placere et ordkort og lægge bøjningsendelsen på.</p> <p>I afprøvningen virkede det godt at deltagerne lagde en bunke med de rigtige bøjningsendelser ovenover hvert kategorikort, så den korrekte endelse var klar til brug og var tydelig.</p> <p>Konkret havde deltagerne i afprøvningen svært ved: "opgør," der som sammensat ord minder om et komfur-ord, og "chauffør" pga. den semantiske lighed med sælger-ordene.</p>
Lektion 4	<p>Mål for lektion 4 (Opgave 11 til 13)</p> <ul style="list-style-type: none">• Deltageren får kendskab til, at kerneleddets stamme må isoleres, før de sammensatte navneord kan bøjes efter systematikken <i>sælger</i>, <i>komfur</i>, <i>vare</i> og <i>tur</i>.• Deltageren kan morfemdele sammensatte ord med, hvor kerneleddet tilhører en af de fire kategorier med r-udfordringer.

	<ul style="list-style-type: none">• Deltageren får konsolideret sine færdigheder ift. matche ord med de fire kategorier og at bøje ordene i ubestemt flertal.• Deltageren kan på egen hånd finde navneord i en tekst.• Deltageren kan finde ord fra alle fire kategorier i en særligt tilrettelagt tekst, hvor orden er bøjet enten i ubestemt og bestemt form ental eller bestemt form flertal evt. som kerneled i et sammensat ord.
	<p>Opgave 11-12 - Find kerneleddet i sammensætningerne, og match kerneleddene</p> <p>Denne opgave bygger videre på det arbejde, som deltagerne er begyndt med at tilegne sig systematikken, men nu med særligt fokus på strategierne ved de sammensatte ord. Det er således vigtigt, at underviseren beder deltagerne ekspliciterer deres ræsonnement og fremgangsmåde, når opgaven gennemgås i plenum.</p> <p>I denne forbindelse kan underviseren henlede deltagerens opmærksomhed på, at de her kan høste en konkret gevinst af det arbejde, man på holdet har lagt i at tilegne sig morfemdelingen som redskab.</p>
	<p>Opgave 13 - Hos Siggis mormor – find, match og bøj</p> <p>I denne opgave læses opgaven først højt i plenum af en eller flere deltagere, hvorefter deltagerne på egen hånd løser opgaven. Her har underviseren lejlighed til at observere de enkelte kursisters strategier og gå i dialog med dem om løsningen af opgaven og om de anvendte strategier – også i forhold til hvilke <i>grundlæggende</i> strategier deltageren bruger i forhold til at finde navneordene i teksten.</p> <p>Afslutningsvist gennemgås opgaven i plenum, igen med fokus på de anvendte strategier.</p>
Lektion 5	<p>Mål for lektion 4 (Opgave 14 til 15)</p> <ul style="list-style-type: none">• Deltageren kan ud fra et tilvejebragt materiale bestemme et ord i forhold til de fire kategorier med r-udfordringer og konstruere en kort periode (sætning), hvor dette ord indgår i ubestemt flertal.• Deltageren kan skrive en kortfattet tekst, hvor ord udpeget i forhold til de fire kategorier anvendes i ubestemt flertal.
	<p>Opgave 14 - Konstruér en sætning med ordet i ubestemt flertal</p>

	<p>Ideen med denne opgave er at give deltagerne anledning til i skrivning at anvende ordene fra ordkategorierne, som de har arbejdet med.</p> <p>Det er ikke vigtigt, at deltagerne får brugt de fremhævede ord fra rubrikken "Ord, der skal indgå." – Disse ord skal blot understøtte deltagerne i ikke at fokusere på indhold, så opmærksomheden i stedet rettes mod, hvordan den ubestemte flertalsform inkorporeres.</p>
	<p>Opgave 15 - Skriv din egen historie med navneord med r-udfordring i ubestemt flertal</p> <p>Denne sidste opgave er en skriveopgave, som skal give endnu en anledning til at skrive ordene, som forløbet omhandler. Samtidigt giver denne opgave mulighed for at inddrage LST, hvilket også kan gøres til grundlag for særskilte undervisningstiltag i forhold til navneordenes r-udfordringer. Desuden er skriveopgaven en mulighed evaluering og repetition.</p>

EVALUERING OG VIDERE PROGRESSION

Forslag til løbende og efterfølgende evaluering	<p>Observer deltagerens løsninger og løsningsstrategier, ift. at finde de relevante bøjningsformer i de opstillede kategorier i de opstillede opgaver.</p> <p>Vær også opmærksom på om deltagerens forudsætninger skal styrkes (kender deltageren bøjningerne i systemet dag, uge, måned, år? Kender deltager en morfemstrategi?).</p> <p>Skal deltagerne arbejde på flere måder med det samme ordmateriale i varierede arbejdsformer for at styrke tilegnelsen af stavemåderne?</p> <p>Lav evt. en afsluttende diktat med de fire typer navneord med r-udfordring ud fra de deltager-relevante ord, som i eventuelt kan finde på de medfølgende ordlister til dette materiale. Diktaten kan med fordel opbygges med gradvist øget kompleksitet i ordmaterialet.</p>
Forslag til videre progression	<p>I forhold til progression er forløbet <i>Agentafledninger med -er</i> fra Ordblindematerialer.dk en mulighed for at dykke endnu mere ned i sælger-ordkategorien – både i forhold til de semantiske og de morfematiske aspekter.</p> <p>En anden mulig progression kunne ligge i at arbejde specifikt med de konkrete forvekslingsproblematikker, som deltagerne har oplevet, bl.a. fordi stavekontrollen ikke kommer deltagerne til udsætning i disse tilfælde.</p>